

ככל שנסמך משפטי לפני מהרש"ם ובית דינו נהל הוא עצמו שמיעת הטענות. חקר ודרש במתניית רצינית עד שהגיע לזכר ברור. ראשית מאמציו היו לעשות שלום בין בעלי הדין. מורגלא היה בפיו: "שמו של רבי המובהק היה שלום (כוונתו על ר' שלום מפעלו ז"ל), שמי שלום, וכמעט כל הדיבורי נושאים שם שלום, כנצר מאוזן הכתן מחויב אני להיות רודף שלום. ואזינו אלי והתפשרו ובכותה זה תעלו ומצליחו ופשו כחוש תמיד יותר טוב מפסק שמל". אם הוציא פס"ד וראה שאחד נכעיד מצא עצמו מקופת, דיבר עמו בדברי ריבוי והשתדל להסביר לו הטעמים במה דונה. אם היה הנכעיד מביזן, אותיות קטנות" פתח לעניו את המקורות להפסק, אם היה איש פשוט אמר לו מהרש"ם: "אין לך אדם מישראל שאין לו קרוב או ידיד תלמיד חכם. הביאהו אלי ואבדר לו שדנתו דין אחתי". הוא שמר שלא נפול צל של ספק על פסק שיצא ממנו.

ומורגלא היה בפיו מהרש"ם שהמשפט הוא ענין שכל מי שנוגע בו, נוגע בבת עיניו. ואם הדין הולך אורח ישר וצדק ומקיים הציווי ולא יסור ימין ושמאל ואינו זו כחוט השערה מהמשפט האמיתי, אז גם בעלי הדין מקיימים הציווי ולא יסור ימין ושמאל. על הדין לדעת שאין דבר גדול מנשוא כעוות דין ונכבדים דברי מהרש"ם אלה עתה ביחד עם הקמת מדינת ישראל.

מועלים לא דן מהרש"ם דיני ממונות רק בצירוף שני הדיינים או בובלי"א ובל"א והוא היה השלישי. אם נחאחרו הדיינים לבוא למועד הנכון ובעלי הדין שרית הדרך לפניהם, אמרו: "רבנו, אמתו סומכים עליך לבר", מהרש"ם השיב בחיך: "אבל אני אינני סומך עליה והלא באחס לדון תורה, ודין תורה הוא רק בשלשה"*)

לפי צרכי שם ביום לפני ולאביו: שם, אולי, חתיה וכות לבלי רכוש כלום — העמיד לספק עבודה ופרנסה; אבל, כשיחל דן אמרו: "ומסכים חסרי מזון וצויה צמיים לעונש, למאסר ולגירוש. אכן, סול מן המשפט את הצדקה — ונסלת ממנו את הדין האנושי והפכת אותו לאכזרי".

בנוה לכת דת "צוואת" של אברהם: היא מקדימה את הצדקה למשפט: ית"ל-לכת, יש ומערכת החוקים של בני אברהם ראה גם את הצדקה כמשפט נבון: "זה נהנה וזה לא חסר כופין על מידת סודם" (עירובין מט ע"א). את הצדקה ת"הוד"ת — יצוה אברהם לבניו, ולא אותה "פרוטה לעני", המפרנסת את נאות הנהגה, ומשפילה על דמך את המקביל: אף לא אותו ספר ציבורי המגן על העשירים מפני חמת זעם העניים והמתיאשים: אלא דוקא אותה "מצות צדקה", המובהקת את "כל צדקה" בנכות הנהגה לו מאת ה', חוקפת את קומת העני בפני העשיר: נבה יודע גם תעשיר, שאין הוא אלא אפטרופוס על ממון. המניע לעניים בדין.

ולא צדקה ומשפט מובילים ומפסיקים אלא צדקה ומשפט ברת ישראל, כפרי שהשיל בעין החיים של "הההל לפני ה'". רק אלה יצאו את העולם פסעו. בתחלתו, האדם יכול צדקה להחליף בתימנותו לפני ה', כל חייו צריכים להיות קודש לחובה ולמצוה: ואז גם בייחוד עם הבריות — יקיים את צו החובה בלבד.

ברם, לא מנחין יבוא תקון לעולם, לא בפשיה שלטונית ומקרקת מחוקקים: אף לא עלידי נהפכה עולמית, הנישלת את החיה האנומה להחריד את נאות העשירים וארומנומים. רק המהפכה המנימית של הרחוק והנפש, רק היא תעמיד דור אנשים המחמונים לחובה: רק היא תגדל אותם אנשי חובה, אשר ימסור את צוואת האב, שאמרה על פי ה', — כחורת חיים — עד אחיו והאצאים והנכדים: "ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט". לא, אמרוהו חת"ה "הא המטהר הנכספה של החינוך, אלא, "שביד"ת מצוה"ת": שהרי לפרקים גם החלכה כופה על האדם לשמור משפט, והמחז יגיעו לעשות מעשה חסד: ועם כל אותה, אמונה וחינה" יכולים אנשים להתפלג. רעים וחסאים לה" — מנצלים את הצדקה והמשפט לטובתם, והמפנים אותם לחוב בידהם, עד כי עליהם יאמר "אוי לו לפי שנופל ליד גבאי צדקה או יושב על המשפט" —

וכך נבין כי מילה ואהבה הכריחה, שהמפו זה עתה לאבני פינה לבנון עם ישראל — הם הם שהכשירו

וישורש ליחסי צדק וישר ערם הבריות. רק דור שהותה, לידתה וגדולו בחוק החוקים, והחוקים משפטים נר לגוליו — רק דור כזה מהכשר לעשות צדקה ומשפט, המצווה שבין אדם למקום הרי הן תנאי מוקדם ושורש למצווה שבין אדם לחברו. דור המושחת מבחינה מוסרית, אף איבד את עתידו המוציאלי.

צדקה ומשפט — כבר ראינו, כי משפט מענין מה שאדם יכול ללרש מחברו בדין ובכותה צמנו: ואולי צדקה מציינת זכות שאינה קנינה לאדם ככתו ומעמדו — אצילה לו מאת ה', זכות שאין הוא יכול לתבוע אותה מחברו, אבל יכול הוא לצבורה אליה בחוקת מצווה ה'. משפט ה', כששמעו, הניעה משפטי פשוטים: ואולי צדקה — הניעה החסר המוסלה על האדם כחובה והנה בה בשעה של-פירודו קודמת המלה "משפט" ל"צדקה" (משפט וצדקה) הרי אוספו הדבר שדוקא כאן — זכות קדימה לצדקה, כי אכן זה הבב"ל: חחלה יש לעשות משפט, ורק אח"כ — צדקה. ולעולם לא תוכל הצדקה לכפר על עוונת המשפט. מי שחאחר ידו גזול והומס והאחר נתנו צדקה מרובש הוולה והענין: אין זו אלא תוצרת ה'.

המבי קרבן ומגולו עלי הכחיה אמר: "אוי ה' אתה משפט שזא מגל בעולה" (ישעיהו אט. ח). אכן, רק נקיכפיים רשאי לעלות אל ה' ולקום במקום קדשו. משום כך: חחלה משפט ואח"כ צדקה. אולם כאן קומת "צדקה" מאחר שכאן יש להכריז על המאנה הגדולה מצד תורת ישראל ונר השקפת החיים ותורת המדינה של סודם. לא במשפט מפה הארץ אלא בצדקה. בשורה זו עוברים בית אברהם לביש לעלים ולספר באוני הברואים. אף אם קיים מרחק רב בין המשפט שבה לו האדם, לבין המשפט אשר לאהיה: ונגיע ומירות ישראל אומר על הנתיים: "משפטים בל ידעום" — כי עולם הנתיים, כמעט ואין לו השנה כמשפטים ומקרים בה' — הרי ככל"תא "משפט", או כיצו משפט ומצא גם בסודם. וכל"תא "משפט" סודם הוא היא המראה לנו, כיצד עולם רווח תענוונות, עולם השטף בחאות המות החישים, עולם אשר בסופו של דבר מורד את ערכו של אדם רק בכייה, בה הוא מביא חוקתה והענין — הרי דוקא עולם זה לעול החפז גם את ריעון הישפט לחוב פשיות חוה של סופים חסרי-בשה", האומר "שלי שלי ושלי שלי": וכך שם את האנוכיות והתסליאית ליסוד חיים מקודש: והוא מקריק את חוסר הישע — כפסע; והגשח העוזה — כסבלות לעושה, וכפסע לשלום הצבור. במשטר של מידת סודם, בו אין זכות לאדם לבוא לפי עבודתו ולא